

ЖУРНАЛИСТИЧЕСКАТА ТВОРБА В ЧЕРНО

Заглавието насочва към сравняване на нещо от дискурса на „нашия свят“ с известния основен дискурс на средновековната култура. Ще намеквам за средновековния дискурс, че е донякъде и наш. Не казвам „нашият“, защото живеем в съвременна среда с много и разнообразни дискурси, но поне сред медиите и от медиите се употребява един дискурс, който прилича на основния средновековен. Как бих го представил накратко? То е как, като говориш за различни неща, да казваш все едно и също нещо? Как да не правиш други съобщения, освен едно основно, отдавна известно на всички?

Нямам претенции, че мога да кажа кое е твърдението на големия средновековен дискурс, но съм сигурен кое е твърдението на нашия съвременен, за който говоря. Нашето твърдение е: „Светът е лош.“ Следователно за всичко, за което се говори, ще се говори в „дълбочината“ на това постоянно повторение, че светът е лош. За това ще се говори винаги, независимо дали става дума за произшествие на улицата или за политическо събитие – основното отношение ще бъде това.

Днес съществуват и сложни съвременни журналистически творби и ще бъде несправедливо това да не бъде казано. Журналистът е роден, той съществува, но не като един, а като много журналисти. Има обаче и журналисти, които произвеждат творби в черно. Именно тази система на говорене за все едно и също нещо, независимо по какъв повод, е моят предмет.

Едно от набиващите се в съзнанието неща напоследък е жаждата за ясно, единно и абсолютно минало, в което да влизаме всички без изключение. Все по-често публичните говорители, не само тези, които бяха тук, ратуват за ясно минало – „ние сме“, „ние, българите“, „ние, сега в тази епоха“. Дискурсът може и да не е патриотичен, може да е от този тип: „ние, модерните, за разлика от другите преди нас“, „ние сега тук“. Но непременно „ние“. Това „ние“ ме тревожи много, защото аз живея с друго разбиране за модерността. За мене тя е

среда на неясно и постоянно правено „ние“ и на сложно отношение между „аз“ и „ние“, за да можем да си позволим да кажем прекалено сигурно „ние, българите“ или „ние, преподавателите“, или каквото и да е друго „ние“, да кажем „ние, модерните хора“ и да сме обидени от това, че „ние, европейците“ не сме дотам европейци и не можем да се прикитим в европейското „ние“.

Тази тема има отношение към основната, по която казах, че ще говоря. Колко модерен е нашият свят, съвременен ли е, как в този свят действа постмодерното, кое е нашето настояще и нашето минало, как да се отличим от някои „други“, от кои да се отличим: „ние, българите“ (лошите „ние“) – от европейците или „ние“ – от някакви българи, които са живели преди нас, или някакво „демократично ние“ – от някакво „недемократично ние“ на отборен принцип? Така или иначе нещата, които тревожеха тази аудитория, бяха около въпроса „ние и Европа“.

Европа е стар комплекс за българската среда и ако бихме отговорили правилно, би трябвало да попитаме дали това е комплекс за всеки от нас. Защото за мене Европа не е комплекс. Но аз разбирам, че за българската среда Европа е някакъв комплекс. Разбира се, в определени случаи Европа става комплекс и за мене. Например: влизам в интелегентна среда, трябва да говоря на немски, но моят немски език е несъвършен, ставам инфантилен, не мога да се изкажа тънко и веднага се събужда комплексът на средата, който иначе не е особено буден в мене. Така че „Европа“ е комплексът на моето и нашето „друго“. Европа за нас е голям и сложен знак на „другото“. Знаем добре, че всяка европейска среда има подобен комплекс. Германците и французите в момента имат комплекс от американското, което е тяхното „друго“. Те го обичат или го мразят и установяват, че в последните години омразата или разликата е станала много голяма. Няма среда, която да не се занимава със своето „друго“.

Нашето „друго“ се маркира като европейско. Но трябва добре да различим подробностите в това „европейско“. Най-напред има една конкретна Европа, която е набор от културни зони. Когато се чувстваме потиснати, че сме извън „европейското“, добре е да се попитаме от кое „европейско“ сме извън. Извън англо-саксонското или извън немско-френското? Ясно е, че англо-саксонското е едно, а нем-

ско-френското — друго. Европа се състои от отделни зони.

Същевременно Европа е цивилизационен принцип, и то система от принципи на цивилизация, по-широка от реалната зона на „европейското“. Затова и трудностите, които изпитва един французин пред „американското“, са уплитания в този въпрос: „американското“ съвсем различно ли е от „френското“ или е различно само в определено отношение? Защото „американското“ е „друго европейско“. Това „друго европейско“ не се разпознава като свое много лесно, но и то е един комплекс на „наше“ и „друго“, както Европа е „наше“ и „друго“. Европа е нашето „друго“.

Същевременно европейският цивилизационен принцип се движи. Това движение е мъчно за определяне. Кое всъщност е „европейското“, колко признаци на „европейското“ трябва да изброим, за да сме сигурни, че сме изпълнили определянето добре? Е, в аудитория не можем да го направим добре, още по-зле можем да го направим в личен разговор вкъщи и най-зле – на улицата, когато сме обидени, че някой не се отнася с нас по европейски. Всекидневното съзнание няма възможност да мисли добре за „европейското“. Но проблемът е, че всекидневното съзнание с неговите изисквания за абсолютно знание прониква в аудиторията. Аудиторията трябва по някакъв начин да бъде отделена от всекидневното съзнание.

„Европейското“ като цивилизационен принцип се движи, но има две Европи, които трябва да различим. Едната е тази от началото на XIX век – свят на противоположности и опозиции (най-ясната от които е между града и селото), а другата е модерната Европа – мрежата от институции, средства за съобщения и посредници, които стават все повече и повече. Като последствие опозициите постепенно изчезват. Тук се говореше и за постмодерното. Не можем да ги различим така механично, но съвременната или модерната Европа е тази на опозициите, а постмодерната (или ако кажем модерната, в случай, че за първата употребим „съвременната“) е Европа като мрежа от всякакви неща, в която няма опозиции или поне като идеално положение не би трябвало да има. Градът и селото, основната опозиция, която се преодолява от една европейска среда, не е преодоляна и в съвременна Европа. Но Европа се мъчи да го направи и го прави успешно на много места.

Ние в България сме европейци, но живеем в Европа от началото на XIX век. Следователно, ако ни е мъчно за нещо, трябва да разделим тази мъка на две. Веднъж тя е за това, че сме в Европа от началото на XIX век, свят на много опозиции – пространствени, ценностни и всякакви други, че не сме в модерната Европа. Самата модерна Европа все още не е напълно разгърнала се мрежа от средства и посредници, позволяваща на всеки индивид да бъде самостоятелен в своите реални и идеални движения. Какво друго би могло да бъде идеалното „европейско“, ако не такава система, която гарантира на много хора възможността да се движат свободно в едно пространство не на опозиции, в едно пространство, допускащо да избирам къде да бъда. Шенген ми пречи да вляза в реалното, но не и в идеалното европейско пространство. Аз избирам това, за което в сегашния момент в България няма пречка – да се движа в това идеално пространство, сам да избирам своите ценности, да не ме тревожи, че те не са като на съседа ми. Или, казано по друг начин, избирам да имам идеологическа активност. Тя също е европейска. Така че в моята мъка има втора преодолима и зависеща само от мене страна.

За да може да разполага с такава идеологическа активност индивидът, би трябвало по някакъв начин в средата да е изчезнала и да не действа идеократическа система, която осигурява задължителен за всички образ на благо и на щастието. След 1989 година в България тази идеократическа система угасна. Ще попитате – на Запад няма ли такава идеократическа система? Няма единна, но от друга страна, всяка малка идеологическа система би могла да се превърне в идеократическа. Дори бодибилдингът или правилното хранене могат да станат за десетина-петнадесет души идеократическа система. Мъчнотията на бъдещия свят и на съвременна Европа ще бъде постигането на лична идеологическа активност за колкото се може повече индивиди. Когато това стане, когато престанат да се създават едри идеократически системи, които ни освобождават вкупом от личната ни идеална активност и ни предписват какво да правим, тогава можем да кажем, че сме вече в един модерен свят. Разбира се, това не е нито лесно, нито може да се запланува да стане бързо.

Абсурдно е обаче в една аудитория на интелектуалци да надделят „ние“ дискурсът и носталгията по такава идеократическа сис-

тема, каквато всъщност вече няма в България. Интелектуалецът може да си избира ценностите, може да насочва движението си, може да кара и други да бъдат избиращи същества. За него това е лесно. За всички, разбира се, не е и не е необходимо да мислим, че такъв вид свобода лесно би могла да се осъществи, още повече в България, която е в Европа от началото на XIX век с всичките ѝ белези – начини за възприемане на света, склонност към черни романови дискурси и пресилени стойности на романтичния мироглед, силни изживявания около свободата на индивида само по принцип, на поробения индивид, комуто нещо не позволяват, един мърморещ индивид, потопен в черен и дълбок ресантиман. Четете романтичната литература от първата половина на XIX век, за да усетите комплекса на това наस्त-роение.

Когато описвам Европа по този начин, искам да кажа, че в някаква интелектуална среда тези различавания биха могли да бъдат направени. Едно от нещата, в които не успяваме, това е да усложним следната опозиция: съвременна среда – свободни индивиди; традиционна среда – привързани индивиди. В традиционната среда има общности, които се държат като или са наистина органични, а в съвременната среда сякаш няма общности. Докато всъщност съвременната среда е по-трудна за описание, защото общностната ѝ структура е оплетена. В съвременната среда има много видове общности, групи, колективи – някои се държат като органични, други – не са органични.

Какво е положението в нашата българска среда? От една страна, атомизиран индивид вследствие на комунистическата епоха, от друга – индивид със слаби общностни валенции. Получи ли се някаква група, тя започва да се държи като естествена и органична. Така се порождават последствията на традиционното общество. В съвременната среда има общности, но при свободното „аз“, което разполага със своя собствена идеологическа дейност, индивидът би трябвало свободно да влиза и да излиза от общности, неговото „аз“ с лекота да се гради от много „ние“-принадлежности.

Аз, действително, също като вас, принадлежа на няколко общности едновременно и не виждам защо една от тях, за да ме улесни интелектуално, би трябвало да стане изключителна, независимо коя е

тя. Тази лична вътрешна идеология е постижима и по някакъв начин е дълбокият израз на свободата – участвам в много реални и идеални общности, влизам в мрежа от общностни определения. В моето съзнание тази постановка има формата на променлива сила, която не допуска една от тези общности да погълне енергията на всички останали.

Разбирам, че е много лесно в традицията на националната държава от XIX век да се отдадем на нашето българско „ние“. Това отдаване има лоши последствия – едно от тях е опростяването на „българското“ и неразбирането на неговата вътрешна множественост. Опростяването стига дотам, че тези, които са патриоти, фактически се оказват най-големите отродители, защото свеждат „българското“ до две-три неща, с които нямаме основание да се гордеем. Докато в същото време в „българското“ има неизползвани прекрасни неща, защото са мъчни за възприемане. Става дума за опростена принадлежност, която не служи за нищо друго, освен че ни кара да се чувстваме като органична общност, че ни прави традиционни и ни затваря от света.

Старата митология и сегашната митология. Старата митология има много определения, ето едно от тях: ползвана винаги на празник и колективно, тя не е всекидневен нещ. Всекидневието не е просмукано от митове, то е рационално и обикновено в него няма разкази. Митът е разказ за премеждията на герой, представител на колектив. Митът в своите символични твърдения върши основно две неща: казва какъв е нашият свят, но едновременно с това се занимава и с метафизически въпроси. Интересът на традиционния човек към неговия свят се провежда винаги в битиен и метафизичен план. Той се занимава със своето, но го прави символично, като отговаря и на въпроса какъв е целият свят. Разбирате каква е основната разлика между стария и съвременния мит – съвременният мит се занимава само с това какъв е нашият свят (нашият конкретен, социален свят), без да се занимава символично с въпроса, какъв е светът изобщо. Като казваме: „Светът е лош“ – имаме предвид нашия български свят и предполагаме, че някъде другаде има добър свят. Но с това, че „светът е лош“, не твърдиш, че изобщо е лошо да се съществува, което добре се разбира, когато мрачно се говори по социални въпроси и след разговора хората ве-

село и естествено започват да се хранят и да се занимават с други неща.

Съвременният мит няма символична форма и не се занимава с метафизически проблеми. Не се занимава, например, с въпроса за отношението на живота и смъртта. Същевременно този въпрос е открит, явява се в настроението ни като един вид депресия. Ако съвременният мит би се занимавал с метафизически проблеми, щяхме да решаваме за момента своите напрежения посредством символични форми, които се занимават едновременно с това какъв е нашият свят и какъв е целият свят, и нямаше да усещаме незадоволеност и да изпадаме в депресия. Депресията е, така да се каже, следствие от незанимаването с метафизика. Не говоря за специализираното занимаване с метафизика по философски начин, а за практикуването на метафизика в символически дискурси. Подобен дискурс, разказвайки за България, би разказвал и за мене самия: как съм се родил, какъв съм бил и как ще умра.

Втората разлика е, че съвременната митология се върти около посочването на герои, но не развива пространни разкази за тях. Бедна в символично отношение, тя е бедна и в друго. Когато се говори за Херакъл, онзи, който гледа трагедия за него, ни най-малко не се идентифицира пряко с героя. Идентификацията е по-сложна: всички, които са на представлението, наблюдават една символична история за промяната, която може да се случи и с тях – с всички заедно. Като се занимава винаги с произшествието на нечие издигане или падане, митът бележи в това произшествие символично някаква общностна промяна.

Когато четем във вестниците за едни или други битови нещастия, изпитваме особен гъдел. Имам предвид тези прекрасни 40-50-55-годишни жени, които стискат „Нощен труд“ и четат трескаво вестникарските истории за изневери, убийства и сексуални престъпления. Те четат, за да разсеят своята скука. Но в дъното на скуката е метафизичният проблем за промяната, за възможността да не сме, примесена в идеята за някаква социална промяна.

Произшествието е стар начин за конципиране на този тип комплексна промяна, който трудно може да бъде преодолян. Ще кажете, че това важи за традиционното общество. Да, но по някакъв начин и

ние сме традиционно общество. Когато в една обществена среда се появява лесно агресивно „ние“, в което всички искат да се приютят, това означава, че тази среда е все още традиционна. Тя започва да търси своя герой и е естествено той да изглежда, примерно, като Жорж Ганчев, да е висок, да излъчва бодрост и фалшива готовност за действие. Естествено е той да бъде харесван от средата на прекаленото „ние“. Такава среда конципира съдбата си в разказ на подобен герой. Съвременният мит във все още традиционната България е усилие по намирането на героя и по търсене на изразително събитие. Същевременно не се е достигнало до разгърнат дискурс и се надяваме, че няма да се достигне. Ето сурогатът на този дискурс: „Екстрасенси предrekli, че Жорж Ганчев ще бъде убит“ – значи имаме вече смъртта на героя и трябва да търсим как и дали ще се образува фабула за него. Но „Нощен труд“ казва: „Мерцедесът на Жорж се разби в стълб с плакат на Маразов“. Съпадение, но дълбоко смислено – героят може да умре като своя шофьор, и то по ужасен начин. Старите митологически текстове гъмжат от подобни съпадения.

Така че съвременният мит е беден, върти се около намиране на героя, търси своя дискурс и ще го намери, ако продължи обществена ситуация на прекаленото „ние“. Това във висока степен зависи от социалните условия. Може би ще се затворим и ще произведем някакъв мит. Във всеки случай този мит ще бъде тъжен, защото ще бъде лишен от метафизическа проблематика. Тя ще остане у човека било като депресия, било като желание за престъпване по реален начин. Престъпността е другото лице на депресията. Престъплението е практикуване на традиционен празник по перверзен начин в реална среда, без символ, конкретно. Едно е чрез гледането или слушането на фабула, в която става дума за ужасното престъпление на Едип или се представя умиращият Херакъл, човек да се освободи в символичното протичане на дискурса от битийно бедното всекидневие (защото всекидневието – и нашето, и древното, е еднакво недостатъчно в битийно отношение), друго е да не се разполага с такъв символичен дискурс, а обществото да клони към това да е традиционно и да го иска, и човек да извади нож и действително да убие. Защото това е удоволствие. Истинско удоволствие, но за съжаление прекалено лично и не-символично. Тоест престъпността и депресията по някакъв начин са това.

което става в символическия дискурс на мита. Между престъпността и митообразуването има връзка.

Имаме лична отговорност срещу поражането на условия за престъпност, но и за оформяне на мощни митове, както и за въртенето сред митови фрагменти – това, което представлява днес нашата среда, особено що се отнася до една част от журналистическите послания. Нашата лична отговорност е в това да си дадем сметка за модерната възможност азът да бъде създаван от много „ние“, за възможността да се оперира гъвкаво с тези принадлежности. Да си дадем сметка за свободата да определяме участието си в една или друга общност и да се пазим от изпадане в изключителна групов принадлежност. Не виждам кой би могъл да ми попречи и това е моето послание. Защото не само представям някакво разсъждение, а и действвам чрез него – искам да ви убедя вместо да мрънкаме за свободите, които нямаме, да се борим организирано за реализирането им. Кой ни пречи да бъдем идеологически свободни? Мисля, че на мене никои, но би трябвало най-напред по-често да ни занимава тезата, че съвременната възможност е да формираме самостоятелно нашето Аз, а после и да прилагаме конкретно тази теза.

ДИСКУСИЯ

Б. БОГДАНОВ: Въпросът е защо съм определил съвременния мит чрез липсите му и не бих ли могъл да го направя позитивно, като по този начин избегна представянето му като зло.

Нямам друга възможност да го определя, защото смятам, че съществува един мит и той навсякъде е един и същ. Съществува развит мит и неразвит мит. Когато се оформя дискурсът за един намерен герой, той тръгва по пътя на мита. Но за да стане мит, са необходими външни условия, необходимо е някаква общност да се държи упорито като органична доста време, примерно както е било в епохата на фашистка Германия, където митът е бил съставен. Бил е открит неговият герой и за този герой е имало разказ. Този мит е проработил символично.

Ако направим сравнение на фрагментите от митове, които се движат около нас, с фашисткия мит, ще установим значителна разли-

ка между тях и тамошната символическа енергия. Онзи дискурс все пак е повдигал липсващите в нашия мит метафизични въпроси. Официалният фашистки мит не е просъществувал дълго време, за да се развие метафизично. Но в ръцете на един голям писател като Мишел Турние в „Горски цар“ той получава своите дълбинни съдържания. Само че това тълкуване на фашисткия дискурс е вече литература. За да прерасне дискурсът в мит, е нужна носеща общност.

Г. ЛОЗАНОВ: Това, което в началото казахте за журналистиката у нас като „черна“ журналистика – интересът ѝ към лошото е основното послание, което тя възпроизвежда, и всъщност тя служи на този самодостатъчен хипотетичен съвременен мит. Аз бих искал да попитам обратното. Тези административни (и не само административни) предписания на нашата журналистика да възпроизвежда хубавото – по-рано, а и сега – това как се отнася към тази журналистика? Как розовото и черното изведнъж се оказват еднакви?

Б. БОГДАНОВ: Става дума за алегорическа процедура. Средновековното съзнание до каквото се допре – тогава, когато липсва голям талант, който би могъл да се съпротиви на клоненето на символа към алегория, – го превръща в алегория за изразяване на все-едно-и-също нещо. Това е лошото средновековно съзнание, от наша гледна точка. Що се отнася до средния човек днес, първо той няма истинска нужда от информация – тя по-скоро го плаши, отколкото го радва. Средният човек чете вестниците или в розов, или в черен план, търси неща, които потвърждават неговата всекидневна бедна картина за света. Но нейното потвърждаване с най-различни примери и случки означава към всичко да се подхожда само алегорично.

Ето един друг пример – с въпроса за конфронтацията. Този чужда дума (защото чуждата дума по-лесно служи за етикет) много скоро „спира“ понятието, което се представя с „конфронтация“ и го прави прекалено ясно и твърдо. Оттук и последствието никоя проява на конфронтация да не може да бъде представена чрез синоним. Конфронтацията не може да се нарече „борба“, „състезание“ или нещо друго и да попадне в един синонимен ред, който би породил сложен дискурс за изразяване на понятието. Така конфронтацията става нещо изцяло лошо, а конфронтантът – абсолютно отрицателен тип, който и да е той. Но се явява парадоксът на всекидневното съзнание.

ние. То има морални твърдения от типа, че „бедната честност е прекрасно нещо“. От друга страна, нещо добро за всекидневното съзнание – без да се свързва с първото – е, че „умът е прекрасно нещо“. Поражда се сложната ситуация, в която от една страна конфронтантът се очертава като много отрицателен, от друга страна обаче се явява гъвкавият персонаж, който не допуска конфронтация. Ако той принадлежи на моя отбор, е умен, но ако принадлежи на чуждия отбор, е хитър и следователно цели някаква облага.

Аз, например, съм нападан от печата точно в тази система. Моите усилия да няма политическа конфронтация в НБУ бяха оценени от „168 часа“ като хитрост, зад която се крие облага. Ясно защо. За средновековното съзнание и за традиционното съзнание единствена реалност са общностите. Индивидът няма никакво значение. Зато, ако принадлежи на „другата“ общност, мога да бъда единствено и само черен – и като умен, и като неконфронтант, и към каквото и да се стремя. Средновековното и нашето всекидневно съзнание боравят с ценности, които са в насипно състояние и не се свързват помежду си. Твърденията „Прекрасно нещо е бедната честност“ и „Прекрасно нещо е умът“ не се свързват помежду си. Онзи, който е беден и цени тези две неща, не се смята за умен. А ако аз съм проявил ум да не допусна конфронтация в НБУ, във всеки случай съм просто хитър и имам някаква облага, която непременно трябва да бъде разкрита. Съществуват само отборите, само органичните общности – друго не съществува. Отделните хора са само примери за тях.

Тази ситуация на всекидневното съзнание е трудно да бъде преодоляна от журналиста. От една страна, той изпълнява сложната роля на съвременния посредник и строител на мрежата, в която ще осъществим своята свобода. От друга страна, трябва да пише така, щото вестникът да се купува от хора, които имат нужда не от информация, а само от потвърждаване на своя образ за света. Читателите искат да видят отборите, страните, опозициите, искат да видят културата от началото на XIX век, но в никакъв случай съвременната култура, стопяваща тези опозиции, защото я интересуват повече посоки от възможните две – на черното и бялото. В тази ситуация журналистът наистина може да се поддаде и само да потвърждава основния образ на света.

Същевременно има прекрасни журналисти и прекрасни четива, в които, пишейки и съобщавайки сложно какъв е нашият сложен свят, журналистът се колебае дали сам да се заеме с представянето на този образ или да ме подкани да участвам в неговата действаща „не-черна“ творба. Черната съобщава само простия образ на всекидневния свят, а действащата иска да ме включи като в „работна“ общност, щото заедно да построим нещо, което не е построено и не може да бъде построено лесно.

О. СПАСОВ: Може ли това, което казвате, да бъде тълкувано в смисъл, че има творби, в това число и журналистически, които работят в посока на задоволяване на някакви потребности на всекидневно-то съзнание – от една страна – и други творби, в това число журналистически, които работят в посока на експлоатиране на това всекидневно съзнание?

Б. БОГДАНОВ: Разбира се, но само практически. Ако кажа „може“, трябва да наруша едно основно твърдение, което се чува винаги, когато говоря. Смятам, че човек е неспасяемо идеологическо същество. Дори когато се опитва само да съобщава – само в стила си макар – той се държи идеологически. Неидеологическото държание е невероятно и не мисля, че съществуват текстове, които са освободени от субтекста на твърдението какъв е светът. Или, говорейки така педагогически и назидателно, аз започвам да изпълнявам програмата на Средновековието, срещу която е патосът на днешното ми говорене, обзема ме толкова характерната за него семиотична подозрителност.

